

Короткая С. Г. Функция коммуникативных ролей и их мены в диалогических интеракциях.

В статье осуществлена попытка выявить функцию коммуникативных ролей и их мены в развитии диалогических интеракций в романах Сола Беллоу “Герцог” и “Декабрь декана”. Роль понимается как продукт локальных интеракций, обусловленный типичной “инфраструктурой” речевого обмена. Обоснованы взаимосвязи между меной ролей и структурной организацией диалогов. Проанализированы “встречные” роли, преференциальные и непреференциальные ролевые реакции.

Ключевые слова: встречные роли, диалогические интеракции, коммуникативные роли, преференциальные и непреференциальные ролевые реакции.

Korotka S. G. The functions of the communicative roles and turn-taking in dialogic interactions.

The article presents an attempt to reveal the functions of the communicative roles and their changes in dialogic interactions in Saul's Bellow's novels “Herzog” and “The Dean's December”. Role is understood as a product of local interactions determined by typical speech exchange “infrastructure”. Interconnections between the role changes and the dialogue structural order is substantiated. “Counter” roles and preferential and non-preferential role reactions are studied.

Keywords: communicative roles, counter roles, dialogic interactions, preferential and non-preferential role reactions.

Косіцька О. М.

Національний транспортний університет

ПРИЙМЕНИКОВО-ВІДМІНКОВІ КОНСТРУКЦІЇ В ЛАТИНСЬКОМОВНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ КІНЦЯ XVI–XVII СТ.

Статтю присвячено аналізу семантики прийменниково-відмінкових конструкцій у латинськомовній документації Греко-католицької церкви. Охарактеризовано функціональні та семантичні зміни, які виникли внаслідок контакту латинської та рідної мови авторів текстів.

Ключові слова: пізньосередньовічна латина, латинськомовна документація Греко-католицької церкви кінця XVI–XVII ст., прийменниково-відмінкова конструкція.

Латинська мова в кінці XVI–XVII ст. посідала важливе місце в житті України. Політичні зміни (зокрема Люблінська унія 1569 року) сприяли розширенню вживання латинської мови, без якої у XVII ст. ні освіта, ні культурна та політична діяльність вже не мислилися. Незважаючи на досить високий рівень володіння латиною представниками вищої ієрархії Греко-католицької церкви, не можна нехтувати фактором рідної мови авторів текстів, вплив якої на латину спостерігаємо у вигляді інтерференційних змін на всіх мовних рівнях. Таким чином, прийменники та прийменниково-відмінкові конструкції в латинськомовній документації Греко-католицької церкви яскраво демонструють розвиток нових значень порівняно з класичною латинською мовою.

Місце та трансформацію прийменниково-відмінкових конструкцій в українському різновиді середньовічної латини вивчали Н. Безбородько [1, с. 44-46], Н. Бойко [2, с. 123-131], О. Кошій [3, с. 10], В. Миронова [4, с. 6-7; 5], Р. Щербина [7, с. 9-10], однак специфіка вживання прийменників у латинськомовній документації Греко-католицької церкви ще не була предметом дослідження.

Таким чином, дана стаття присвячена аналізу семантики прийменникових конструкцій в латинськомовних документах Греко-католицької церкви. Для

виявлення їх специфіки дається коротка характеристика вживання та значення прийменників класичної латини та визначаються нові риси, притаманні саме латині, вживаній в середовищі Греко-католицької церкви.

Розглянемо лише ті прийменники, які демонструють певні особливості порівняно з класичною латиною.

1. Прийменник *de*.

У класичній латині прийменник *de* позначав: 1) місце (маючи значення руху “згори”); 2) час, з якого щось почало відбуватися; 3) вживався при дієсловах (“говорити про”, “питати про”); 4) при назві цілого, з якого береться частина; 4) при назві матеріалу, з якого щось зроблено [6, с. 177–178].

Основною функцією цього прийменника в проаналізованих текстах є вказівка на відношення між двома об’єктами або між дією і об’єктом, часто прийменник *de* відповідає українському прийменнику “про”: *De luctuosa morte R.mi D.ni Barbarigo haec habeo D.V. Rev.mae scribenda* [10, с. 199] – “**Про** жалісну смерть найдостойнішого пана Барбариги це можу написати Вашій найдостойнішій вельможності”; *Scripti non ita pridem de omnibus meis et ecclesiae mei ac Unionis sanctae oppressionibus* [10, с. 299] – “Я не так багато писав раніше **про** всі утиски, яких зазнав я, моя церква і свята унія”; *Brevis relatio de rebus Unionis Ruthenae* [13, с. 110] – “коротка реляція **про** справи Руської унії”.

Конструкція з прийменником *de* може:

1) вказувати на походження: *Methodius Terlecki de Terlo* [10, с. 319] – “Мефодій Терлецький з Терла”;

2) виступати в ролі граматичного виразника відношення: *provinciae sancti Hyacinti de Russia* [11, с. 208] – “**руської** провінції святого Гіацинта”; *ad collegium Graecorum de Urbe* [12, с. 628] – “до Грецької колегії **в Римі** (= римської колегії)”;

3) замінювати відкладний відмінок діяча: *transactionem de Patribus Carmelitis factam esse* [12, с. 447] – “справа, зроблена **отцями кармелітами**”. Ці явища свідчать про руйнування класичної системи прийменника, викликане зміною носіїв мови;

4) у поодиноких випадках конструкція з прийменником *de* може вживатися замість родового часткового (*genetivus partitivus*): *inter quos de primis est R.ma D.tio Vestra* [13, с. 34] – “серед яких однією з **перших** є Ваша найдостойніша вельможність”. Але такі конструкції не є характерними для латинськомовної документації Греко-католицької церкви, тому пояснюються індивідуальними авторськими особливостями;

5) також можлива заміна відкладного відмінка обмеження (*ablativus limitationis*) прийменниково-відмінковою конструкцією з *de*: *parochus villae Miezots dictae Georgius Vermacki de nomine* [10, с. 130] – “священик села, яке називається Мезоц, на **ім’я** Георгій Бермацький”.

2. Прийменник *pro*.

Даний прийменник у класичній латині має значення: 1) “попереду чого”; “перед чим” (для позначення місця); 2) “на захист кого”, “в інтересах кого”; “на користь кому/чому” 3) “замість кого”, “у відплату за що”; 4) “згідно з чим” [6, с. 179–180]. У текстах документації Греко-католицької церкви цей прийменник є часто вживаним, представлене традиційне його вживання: *qui tradiderunt animas suas pro fratribus suis, et pro hoc sancto opere Unionis* [8, с. 148] – “які віддали свої душі **заради** своїх братів і **за** цю святу справу унії”; *pro canonisatione multum aeris pollicitus est* [9, с. 182] – “пообіцяв велику суму грошей **на** (= на користь) канонізацію”.

Однак слід зазначити, що в проаналізованих текстах *pro* використовується ширше, ніж у класичній латині. Оскільки значення староукраїнського прийменника “за” є близьким до латинського *pro*, поряд із традиційним вживанням *pro* часто наявні нехарактерні для класичної латини значення цього прийменника, які виникають внаслідок прямого перекладу українського прийменника “за” на латину: *gratias agendo pro unione nostra et amicitia* [8, с. 238] – “дякуючи **за** нашу унію і дружбу”; *pro miraculo habetur* [10, с. 200] – “вважають **за** чудо”; *ab omnibus habitus pro schismatico primario* [10, с. 279] – “якого всі вважають **за** головного схизматика”; *pro more Ecclesiae Romanae* [10, с. 293] – “**за** звичаєм римської церкви”; *pro legitimis habebantur* [13, с. 75] – “вважаються **за** законних”; *collegium pro Valachis erigere dignaretur* [10, с. 282] – “щоб була ласкава заснувати колегію **для** волохів”; *pro illa clamemus atque supplicemus* [13, с. 38] – “**за** неї просимо і благаємо”.

Інокли вживання прийменника *pro* пояснюється швидше за все особливостями індивідуального використання його автором: *Vilnae adfuerint pro tempore constituto* [10, с. 326] – “вони були у Вільні раніше (до) встановленого часу” (у латині класичного періоду прийменник *pro* мав значення “перед”, але щодо простору, а не часу, тому в даному прикладі бачимо розширення значення цього прийменника).

Прийменник *pro* може вживатися замість прийменника *de*, стаючи співзвучним українському прийменнику “про”: *haec pro Unione concluderunt* [13, с. 110] – “зробили такий висновок **про** унію”.

У деяких випадках *pro* означає напрям руху, однак у такому значенні цей прийменник зустрічається нечасто, є підстави вважати це авторською особливістю: *Patres nostros pro monasterio Smolenscensi misit* [13, с. 376] – “послав наших отців **до** Смоленського монастиря”; *ipsi mittant pro pseudoepiscopis suis* [12, с. 419] – “вони послали **до** своїх псевдоєпископів”.

3. Прийменник *per*.

У класичній латинській мові вказував на: 1) місце (“через що”, “крізь що”); 2) час, впродовж якого щось відбувалося; 3) посередництво [6, с. 173–174]. Всі ці значення збереглися й у пізньосередньовічній латині кінця XVI–XVII ст. в Україні. Характерною особливістю греко-католицьких текстів, написаних латиною, є надзвичайна поширеність конструкцій з цим прийменником, особливо для вказівки на посередництво. Це можна пояснити екстралінгвістичними факторами, наприклад, чіткою ієрархізацією тогочасного суспільства взагалі і церковного зокрема, внаслідок чого переважна більшість дій, прохань, листів передавалася не напряму, а **через** когось, за чийогось посередництва, що знайшло відображення й у мові, вплинувши на частотність вживання певних мовних одиниць.

Прийменник *per* на позначення місця: *me pro aliquo infideli per ecclesias promulgaverint* [10, с. 310] – “оголосили мене **у церквах** якимось невірним”; *circumferebatur per universam civitatem* [10, с. 130] – “облетіла усе місто (= передавалася **по** всьому місту)”;

Прийменник *per* на позначення часу: *Permanemus jam per sex hebdomadas Romae* [8, с. 238] – “Знаходимось у Римі **протягом шести тижнів**”; *conversatus sum cum ipso per trium fere mensium spatium* [10, с. 209] – “спілкувався з ним **протягом майже трьох місяців**”;

Прийменник *per* на позначення посередництва: *per nuncios* <...> *scripserit* [10, с. 318] – “написав **через** нунціїв”; *rem autentice per D.num Petrum Saracinum exposui* [10, с. 318] – “я достовірно виклав цю справу **через** пана Петра Сарацина”; *Per R.mum episcopum Chelmensem confratrem nostrum* <...> *dirigimus epistolam* [9, с. 181] – “**Через** нашого брата, найдостойнішого єпископа Холмського посилаємо лист”; *perque eundem hoc gravissimum Rhutenaе Unionis negotium* <...> *commendarem* [13, с. 35] – “**через** нього ж рекомандую цю найскладнішу справу щодо руської унії”.

У класичній латині конструкції з прийменником *per* могли вживатися в адвербіальних виразах у значенні відкладного відмінка способу дії (*Ablativus modi*) [6, с. 174], у досліджених текстах наявна тенденція до розширення вживання таких додатків, які вже не обмежуються лише адвербіальними сполуками, внаслідок чого такі утворення стають еквівалентами безприйменникової відмінкової форми у вищеназваній синтаксичній функції: *causam hanc continuare possit* <...> *per censuras et poenas ecclesiasticas excommunicationis, aggravationis et invocationis brachii saecularis* [10, с. 327] – “може продовжувати цю справу, **використовуючи кари і церковні покарання**, що полягають у відлученні від церкви, вилученні майна й залученні світської влади для виконання вироків”; *signo per campanam* <...> *dato* [12, с. 371] – “коли **дзвоном** був даний знак”; *magis magisque per hostium S. Sedis Apostolicae potentiam praemitur* [13, с. 38] – “більше й більше пригноблюють своєю **силою** вороги святої апостольської столиці”; *per leges nostras publicas infamis est* [13, с. 76] – “знеславлена **нашими державними законами**”.

Інколи конструкції з прийменником *per* вживаються у функції відкладного відмінка діяча (*ablatus auctoris*). Розвиток такого значення відбувався ймовірно таким чином: оскільки відкладний відмінок способу дії, який міг замінюватися на конструкцію з *per*, за значенням досить близький до відкладного знаряддя, що, у свою чергу, близький до відкладного відмінка діяча, поступово замість останнього стало можливим використання прийменниково-відмінкової конструкції з *per*: *per familiam episcopi etiam tunc repulsi fuissent* [12, с. 392] – “<їх напад> був тоді відбитий **челядниками** єпископа”; *breve* <...> *per Ruthenos praelatos publicanda* [12, с. 789] – “бреве, опубліковане **руськими прелатами**”.

4. Інші прийменники.

Деякі прийменники не демонструють значних відхилень від класичного вживання, їх особливості представлені у досліджених текстах спорадичними прикладами, що, як уже зазначалося, викликано характером засвоєння і існування латинської мови в середньовічний період:

1) розширюється використання прийменника *ad* для позначення спрямування дії “до” когось, такий спосіб оформлення майже повністю витіснив можливий у класичній латині додаток, виражений давальним відмінком: *litteris ad me missis* [10, с. 326] – “пославши **мені** (= до мене) лист”; *litteras obtinuit tam ad pseudometropolitam praedictum, <...> quam ad palatinum Chioviensem* [13, с. 89] – “отримав листи як **до** вищезгаданого **псевдомитрополита**, так і **до** київського **воєводи**”;

2) прийменниково-відмінкова конструкція з *ex* може виступати: 1) на заміну відкладного відмінка походження (*ablatus originis*), що можна пояснити впливом церковної латини: *ex Patre natus* [8, с. 212] – “народжений від Отця”; *qui nascebantur ex illis* [13, с. 75] – “які народилися **у них**”; 2) на заміну родового часткового (*genetivus*

partitivus): *multi ex Ruthenis* [10, с. 78] – “багато хто з русинів”; *unus ex melioribus unitis* [12, с. 351] – “один з кращих уніатів”;

3) трапляється неправильне вживання відмінків при прийменнику *in*, який у класичній латині міг вживатися як зі знахідним відмінком (якщо прийменниково-відмінкова конструкція відповідає на питання “куди?”), так і з відкладним (якщо прийменниково-відмінкова конструкція відповідає на питання “де?”) [126, с. 180-181], що пояснюється індивідуальним рівнем володіння латиною: *ibi spes felicioris progressus apparet, quam in Graeciam* [11, с. 78] – “є надія, що там буде більший прогрес, ніж у Греції”; *virum in Unionem sanctam et Catholicam Ecclesiam meritissimum* [10, с. 182] – “чоловіка, найдостойнішого у святій унії і католицькій церкві”;

4) прийменник *inter* може вживатися в партитивному значенні внаслідок близькості конструкцій “хтось з” та “хтось серед”: *vir religiosus et inter caeteros primarius* [10, с. 280] – “чоловік благочесний та перший серед інших”; *inter spirituales Valachorum primus* [10, с. 282] – “перший серед волоського духівництва”; *inter quos de primis est R.ma D.tio Vestra* [13, с. 34] – “серед яких однією з перших є Ваша найдостойніша вельможність”;

5) трапляються поодинокі випадки вживання прийменника *super* замість прийменника *de*: *scripturum hac super re credo Ill.tum nuncium* [13, с. 318] – “думаю, що ясновельможний нунцій напише про цю справу”.

Таким чином, у проаналізованих текстах частою є заміна відмінкових форм у певній синтаксичній функції на прийменниково-відмінкову конструкцію. Оскільки такий спосіб вираження був більш властивий староукраїнській мові, це знайшло відображення і в латинськомовних текстах українського походження. Деякі прийменники демонструють появу нових значень, які не були притаманні їм у класичний період розвитку латинської мови, що також значною мірою зумовлено впливом рідної мови авторів текстів.

Л і т е р а т у р а :

1. Безбородько Н. И. Язык латинских трактатов украинских философов XVII века. – Днепропетровск : [б. и.], 1972. – 137 с.
2. Бойко Н. В. Латинськомовна інскрипція в Україні кінця XVI – початку XVIII століть (лексико-граматичний аспект) : дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – 218 с.
3. Коцій О. М. Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2011. – 20 с.
4. Миронова В. М. Граматичні особливості латинської актової мови XV–XVI ст. в Україні (на матеріалі гродських і земських судових актів Галицької, Сяноцької, Перемишльської і Львівської адміністративних округ Галицької Русі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1999. – 16 с.
5. Миронова В. М. Семантика прийменникових та безприйменникових конструкцій середньовічної судово-адміністративної латини XV – XVI ст. // *Studia linguistica*: зб. наук. праць. – Вип. 5. – Ч. 2. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2011. – С. 57-63.
6. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. – 424 с.
7. Щербина Р. А. Латинськомовна історіографія в Україні середини XVII ст. як мовно-культурне джерело (на матеріалі хронік про Визвольну війну українського народу 1648–1657 років) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – 19 с.
8. *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600)* / [collegit P. Athanasius G. Welykyj, OSBM]. – Romae, 1970. – 556 p.

9. Monumenta Ucrainae Historica: в 14 т. / [збір. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. III (1650–1670). – Romae, 1966. – 399 p.
10. Monumenta Ucrainae Historica : в 14 т. / [збір. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. II (1624–1648). – Romae, 1965. – 358 p.
11. Monumenta Ucrainae Historica : в 14 т. / [збір. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. I (1075–1623). – Romae, 1964. – 350 p.
12. Monumenta Ucrainae Historica : в 14 т. / [збір. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. IX–X (1075–1632). – Romae, 1971. – 942 p.
13. Monumenta Ucrainae Historica : в 14 т. / [збір. митрополит Андрей Шептицький; видав митрополит Йосиф]. – Vol. XI (1633–1659). Supplementum. – Romae, 1974. – 648 p.

Косицкая О. М. Предложно-надежные конструкции в латиноязычной документации Греко-католической церкви конца XVI–XVII вв.

Статья посвящена анализу семантики предложно-надежных конструкций в латиноязычной документации Греко-католической церкви. Охарактеризованы функциональные и семантические изменения, возникшие вследствие контакта латинского и родного языка авторов текстов.

Ключевые слова: *позднесредневековая латынь, латиноязычная документация Греко-католической церкви конца XVI–XVII вв., предложно-надежная конструкция.*

Kositska O. M. Prepositional structures in Latin Documents of the Ukrainian Greek Catholic Church in late 16th–17th centuries.

The article deals with semantics of prepositional structures in Latin documents of the Ukrainian Greek Catholic Church. The description of functional and semantic changes has been done in order to identify specific features of the structures formed through the contact of Latin and the native language of the authors of the texts.

Keywords: *late Medieval Latin, Latin documents of the Ukrainian Greek Catholic Church at the end of the 16th–17th centuries, prepositional structures.*

Кравцова Ю. В.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ МИРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Кратко изложены основные положения теории метафорического концепта и принципы исследования метафорической концептосферы, разработанные автором. Описаны закономерности метафорической концептуализации мира в художественном тексте, установленные в результате анализа метафорики русских поэтов-прозаиков первой половины XX в.

Ключевые слова: *метафорическая концептосфера, метафорический концепт, метафора, ассоциат.*

Метафора играет значительную роль в познании и понимании человеком действительности, ее концептуализации в коллективном и индивидуальном сознании и репрезентации в языке. Она представляет собой ментально-вербальный конструкт, предназначенный для характеристики и номинации какого-либо объекта и созданный на основе его аналогии или ассоциативного подобия с другим объектом, уже имеющим наименование, в процессе познавательной деятельности человека. Метафора, таким образом, является средством отображения в языковой / речевой форме образного представления о мире и объективации метафорического концепта.